

EBEVEYN VE ÇOCUKLAR ARASI MADDÎ İLİŞKİLERDE ADÂLET/EŞİT MUÂMELE*

Dr.Halit ÇALIŞ**

“Allah’tan sakının ve çocuklarınız arasında âdil olun”
Buhârî, “Hibe”, 12,13; Müslim, “Hibât”, 13; Ebu Dâvûd, “Buyû”, 83.

“İnsanoğlu fitraten, başkalarının kendisine tercih edilmesi halinde,
söz konusu şahsa karşı kimi görevlerinde ihmal gösterme özelliğine sahiptir.”
Şâfiî, İhtilâfu’l-hadîs, 584.

Giriş

Anne baba ve çocuklar arasında yoğun bir duygusal bağ sözkonusudur. Sevgi, şefkat, merhamet gibi ruhî-ahlâkî değerlerle birbirlerine bağlı olan bu insanların karşılıklı ilişkileri, aynı zamanda toplumun en küçük nüvesini teşkil eden aileyi meydana getirmeleri bakımından, sağlıklı bir toplum inşasının temel belirleyicisi konumundadır. Bu noktada, çocuğa güzel isim koymadan dinî terbiye ve eğitime kadar bir dizi ağır sorumluluğu omuzlarında taşıyan ebeveynin, dinî-ahlakî değerlerle yoğrulmuş samimi, tutarlı, dengeli kişiliği, çevresiyle uyumu ve davranışlarındaki ahenk son derece önemlidir. Çünkü insanlığın devamını sağlayan çocukların, kişilik kazanmasında, sevgiyle yoğrulmasında,

---

* * Bilindiği gibi adâlet ve eşitlik, biri diğerinin yerini tutan kavramlar değildir. Fakat bu çalışmada adâlet ve eşitlik kavramları aynı anlamda kullanılmıştır. Yani bu meselede adâlet ancak eşit muamele ile sağlanabilmektedir. Nitekim birazdan görüleceği üzere maddî ilişkilerde adâlet/eşitlik kriteri konusundaki tercihimiz de miras hisselerinin değil, birine ne verildi ise diğerine de o kadar verilmesi yani eşitlik ilkesinden yana olmuştur. Adâlet ve eşitlik kavramları için bkz. Aral Vecdi, *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, Filiz Kitabevi, İstanbul, s.37-43

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, halitcalis@hotmail.com

ruh dünyalarının şekillenmesinde, aile içi ve sosyal çevreyle olan uyum ve münasebetlerinde ana-babalar etkin rol üstlenmektedirler. Ebeveynin her türlü tutum ve davranışı, çocuklarının hayatına mutlaka yansır, olumlu ya da olumsuz tezahürleri olur. Kardeşler arası ilişkiler ve hatta bizzat ana-babaya karşı sergilenen davranışlar, gönüllerde beslenen duygular hep ilk izlerini ebeveyn-den alır. Dolayısıyla ebeveynin, hissî bazı duygularına hakim olmaları mümkün olmayabilir ama, hiç olmazsa bu duyguların dışa yansıma biçiminde olabildiğince hassasiyet göstermesi son derece önemlidir. Yani çocukların hiçbir zaman ebeveynleri ve kardeşleri hakkında kötü düşünceler beslememesi ve ebeveynin de buna fırsat vermeme noktasında itina ile hareket etmesi bir zorunluluktur.

Yaşanılan tecrübeler göstermektedir ki, özellikle kardeşler arası geçimsizlik, çekememezlik, kavgaya varan çatışmalar, ebeveyne karşı hürmette kusur gibi insanî ve dinî bakımdan hoş görülme-yen durumların hemen tamamının kaynağında maddî sebepler yatmaktadır. Ana-babanın, çocukları arasında maddî bakımdan ayırım yapması bu sebeplerin en başında gelmektedir. Zira genellikle ebeveynin şefkat ve merhamet duygularıyla ya da kibir, gurur sonucu veya çocuklarından birinin/bir kısmının fikir dünyası ve yaşam biçiminin kendisinin ile örtüşmesi, ana-babaya karşı hürmet ve saygısı, maddî hizmetleri... gibi saiklerle çocukları arasında maddî bakımdan ayırım yaptıkları; küçükle büyük, erkekle kız, evli ile bekar, hasta olanla sıhhati yerinde olan... çocuklarından bazısını diğerlerine göre üstün tuttıkları görülmektedir. İşte bu tür tutum ve davranışlar, ana-babasının kendisini diğer kardeşlerinden az sevdiğini, hep onları kayırdığını görün/düşünmeye başlayan çocukların, kardeşleriyle geçimsizlik ve ebeveyninin hukukuna riâyetsizlik gibi davranışlar sergilemesine yol açmaktadır. Zira **İmâm Şâfiî** (204/819)'nin de ifade ettiği gibi insanoğlunda, başkalarının kendisinden üstün tutulması halinde, söz konusu şahsa/shâhıslara karşı görevlerinde ihmal gösterme özelliği bulunmaktadır.¹ Böylece asıl görevi evlatlarına dinî terbiye verme, kardeşlik, saygı, sevgi aşılama olan ebeveyn bir anda kin, nefret, düşmanlık, saygısızlık gibi hallerin kaynağı haline gelebilmektedir. İşte bu noktada söz konusu mahzurları bertaraf etme bakımından ana-babaların, çocuklarıyla olan maddî ilişkilerinde son derece dikkatli davranmaları gerekmektedir.

Hemen şunu ifade edelim ki, denge ve adâlet esasları üzerine kurulmuş olan İslâm hukuku, ebeveyn ve çocuklar arası ilişkilerde de aynı esası muhafaza etmiş, bir taraf yararına diğerini ihmal etmemiştir. Bu cümleden olmak üzere

¹ Şâfiî, *İhtilâfu'l-hadis*, Beyrut 1413/1993, (el-Ümm'le birlikte), 584.

çocukların, dünyaya gelmelerine vesile teşkil eden, onları binbir zorluklarla büyütüp yetiştiren ana-babalarına itaatte kusur göstermeme, iyilikle muamelede bulunma, yaşlandıklarında koruyup gözetme, yanlarında sesini yükseltmeme, saygısızlık olarak kabul edilen ve edebe muğâyir her türlü söz ve davranıştan kaçınmaları zorunludur. Her halde şu âyetler bu görevleri ifade etme bakımından yeterlidir: “Allah’la beraber bir başka tanrı edinme ki kendini kınanmış ve bir başına bırakılmış olarak bulmayasın. Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana-babaya iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri ya da her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine “üff” bile deme, onları azarlama, ikisine de saygılı, yüceltici sözler söyle, onlara alçak gönüllüce ve acıyıp-esirgeyerek kol-kanat ger ve: “Ey Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirip terbiye ettilerse, şimdi de sen onlara (öylece) rahmet et!” diyerek dua et.”² “Biz insana, ana-babasına karşı iyi davranmasını emrettik: annesi onu nice acılara katlanarak karnında taşıdı ve aynı şekilde nice acılarla doğurdu. Annesinin onu taşıması ile süttten kesilmesi otuz ayı buldu. Nihayet insan tam olgunluğa erişip kırk yaşına vardığında (dürüst ve erdemli biri olarak), “Ey Rabbim!” diye yakarır. “Bana ve anne babama lütfettiğin nimetler için şükretmemi ve senin kabulüne mazhar olacak (şekilde) doğru ve yararlı şeyler yapmamı nasip et, soyumdan gelecekleri de salihlerden eyle. Doğrusu ben tam bir pişmanlık içinde sana döndüm ve ben gerçek Müslümanlardanım.”³

Çocuklar için söz konusu olan bu durum aynen ana-babalar için de geçerlidir. Yani ebeveynin de, Allah’ın bir emaneti ve lütuf ve merhametinin eseri olmak üzere insanoğluna bahşettiği en büyük nimetlerinden olan çocuklarına, İslâm terbiyesi verme, din ve dünyaları için zorunlu eğitimi sağlama, çocuklar arasında hissî ya da maddî anlamda adâleti gözetme gibi görevleri bulunmaktadır. Zira adâletsizlik kin, nefret, düşmanlık gibi çirkin durumların oluşmasına yol açmaktadır. Bunun içindir ki Peygamber Efendimiz “Allah’tan sakının ve çocuklarınız arasında âdil olun”⁴; “Bir öpücükle bile olsa çocuklarınız arasında ayırimcılık yapmayın”⁵ buyurmuştur. İşte biz bu çalışmada, Kur’ân’ın çizdiği genel adâlet çerçevesi ve yukarıdaki hadislerde çocuk özelinde ifadesini bulan

² İsrâ 17/22-24.

³ Ahkâf 46/15. Ayrıca bkz. Lokmân 31/14.

⁴ Buhârî, “Hibe”, 12,13; Müslim, “Hibât”, 13; Ebu Dâvûd, “Buyû”, 83.

⁵ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, thk: Habîburrahmân el-A’zamî, üçüncü baskı, Beyrut 1403/1983, I-XI. IX,99-100, nr.16501. Krş. Köse Saffet, “Anne-Babanın Bağış (Hibe) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayırimcılık”, Mehir, sy.4, Konya 1999, (s.14-20), s.18.

adâlet ilkesinin, çocuklar ile ebeveyn arasındaki malî işlemlere ve özellikle te-berrûlara nasıl yansıdığını tespitte çalışacağız.

Öncelikle konuyla ilgili deliller sunulacak, daha sonra da bu delillerin İslâm hukukçuları tarafından nasıl bir tahlile tabi tutulduğu ve ne tür yorumların/ictihadların geliştirildiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Malî tasarrufun hukukî niteliği ve ilgili şahıslar bakımından konunun kapsamının belirlenmesini müteakip, bu konuda adâletin nasıl gerçekleşmiş olacağı, diğer bir ifadeyle adâlet kriteri üzerinde durulacaktır.

A. Deliller

Kur'ân-ı Kerîm'de her vesileyle ve her konuda adâlete vurgu yapıлып, sevgi, şefkat, acıma, gazap, öfke gibi fitrî duygu ve özelliklerin insanlararası ilişkilerde adâletsizliğe yol açmaması gereği belirtilmekle birlikte⁶, bu hususun, ebeveynin çocuklarıyla olan malî ilişkilerine yansımalarıyla ilgili doğrudan herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak *Kur'an*, ana-babanın tutum ve davranışlarının çocuklar tarafından ne şekilde algılanabileceğini ve bunun ne tür felaketsizliğe yol açabileceğini göstermesi bakımından, kıssaların en güzeli (*ahsenü'l-kasas*) diye isimlendirilen *Yûsuf* kıssasında, **Yûsuf** ve kardeşleri arasında yaşanan olaylara dikkat çekmektedir. Buna göre babaları **Yakub**'un, **Yûsuf** ve kardeşini kendilerinden daha çok sevdiğine inanan kardeşler, **Yûsuf**'u öldürmek ve böylece babalarının sevgisinin yalnızca kendilerine yönelmesini istemişlerdir. "Gerçek şu ki, *Yûsuf* ve kardeşlerinin kıssasında hakikati arayanlar için çıkarılacak nice dersler vardır. Bir vakit *Yûsuf*'un kardeşleri kendi aralarında şöyle konuşuyorlardı: "Birbirine sıkı sıkıya bağlı bir topluluk olduğumuz halde, *Yûsuf* ve kardeşi⁷ babamızın gözünde daha değerli/daha sevgili; gerçek şu ki, babamız açık bir yanılğı içerisinde!". (İçlerinden biri): "*Yûsuf*'u öldürün yahut onu uzak bir yere götürüp bırakın ki böylece babanız sevgi ve alakasıyla yalnızca size kalsın ve siz de bundan sonra artık töbe edip iyi insanlar olursunuz" dedi. Bir diğeri: "Hayır *Yûsuf*'u öldürmeyin!" diye söze karıştı,

⁶ Mâide 5/8; En'am 6/152; Nûr 24/2.

⁷ İsmi'nin Bünyamin olduğu söylenen bu çocuk, Hz. *Yûsuf*'un ana-baba bir yani, öz kardeşi, ötekiler ise üvey kardeşleriydiler (baba bir, ana ayrı).

“Eğer mutlaka bir şey yapmanız gerekiyorsa, onu bir kuyunun dibine atın; nasıl olsa onu orada bir kervan bulup yanına alır.”⁸

Âyetlerde daha sonra **Yûsuf**'un kardeşlerinin bu görüşte birleştikleri, **Yûsuf**'un kendileri ile birlikte gezip oynamasına izin vermesi için babalarını ikna ettikleri ve ona bir zarar vermeyeceklerine dair söz verdikleri, nihayet **Yûsuf**'u bir kuyuya atıp ağlayarak babalarına gelip, onu bir kurdun kaptığını söylediklerinden söz edilir.⁹

Kur'ân, ebeveyn ve çocuklar arası ilişkiler konusuna bu şekilde genel adâlet ilkesi bağlamında yaklaşırken, hadislerde, ebeveynin çocukları ile olan malî münasebetleriyle ilgili daha detaylı bir takım tavsiye ve hükümlere yer verildiğini görmekteyiz. Her şeyden önce *Rasûl-i Ekrem*, genel bir ifadeyle anabanın çocukları arasında adâlete riâyet etmesini istemiştir. “Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında âdil olun.”¹⁰ Öte yandan ensârdan ilk dünyaya gelen şahıs olan **Nu'mân b. Beşîr**'in¹¹ haber verdiğine göre, babası **Beşîr**, **Nu'mân**'a bir miktar mal (bahçe veya köle)¹² bağışlamış (hibe)¹³, fakat annesi **Amra bt. Ravâha**, bu duruma *Hz. Peygamber*'in şâhitlik etmesini, aksi takdirde buna rızâsının olmadığını belirtmiştir. Olayın devamını **Nu'mân**'dan dinleyelim:

Bunun üzerine babam, *Hz. Peygamber*'e gitti ve bana olan hibesine şâhitlik etmesini istedi. Daha sonra *Rasûl-i Ekrem* ile babam arasında şöyle bir diyalog yaşandı:¹⁴

-“Nu'mân dışında başka çocukların var mı?”

-“Evet, var”

⁸ Yûsuf 12/7-10.

⁹ Yûsuf 12/10 vd.

¹⁰ Buhârî, “Hibe”, 12,13; Müslim, “Hibât”, 13; Ebu Dâvûd, “Buyû”, 83.

¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1380/1960, VI,53.

¹² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi şerh Sahîhi'l-Buhârî*, Bulâk 1300 baskısından ofset, Beyrut, tsz., V, 156; Aynî, *Umdetü'l-kârî şerh Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz., XIII,145,146. Müslim'deki bir rivâyette hibe edilen şeyin, bir köle olduğu belirtilmiştir. Bkz. Müslim, “Hibât”, 12.

¹³ Bazı kaynaklarda bu bağış işleminin sebebi şu şekilde açıklanmaktadır: Beşîr'in eşi Amra, sırf Nu'mân'a has bir bağışta bulunmadığı sürece, çocuğun terbiye ve bakımını yapmayacağını söylemiş, bunun üzerine Beşîr de eşinin gönlünü hoş etmek için Nu'mân'a bir bahçe ya da köle bağışlamıştır. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V,156; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,146.

¹⁴ Hiçbir hadis metninde bu diyalog, bu şekilde tam olarak yer almamakta, değişik rivayetlerde diyalogda söz konusu edilen bazı hususların da bulunduğu görülmektedir. Bir bütünlük arzemesi bakımından biz, bu rivayetleri birleştirerek tam bir metin oluşturduk.

-“Diğer çocuklarına da aynı şekilde hibede bulundun mu?”

-“Hayır”

-“Peki bütün çocuklarının sana karşı iyilik ve merhamette eşit olmasından hoşlanmazmısın?”

-“Elbette hoşlanırım”

-“Öyleyse iyi dinle! Bilesin ki, çocukların arasında âdil davranman, onların senin üzerindeki haklarından. Aynı şekilde senin de onlar üzerinde, sana iyilikle muamelede bulunmaları hakkın vardır. Şu halde Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında âdil olun.”

Allah Rasûlü’nün bu sözleri üzerine babam hibesinden rucû etti.¹⁵

Aynı olayın anlatıldığı diğer bazı rivayetlerde Hz. Peygamber, **Nu’mân**’ın babasına: “Çocuklarını birbirine eşit tut”¹⁶; “Diğer çocuklarına da eşit muamele ettin mi?”¹⁷; “Bağışladığın şeyi geri al”¹⁸; “Bu doğru değil, ben yalnızca hakka (doğru, meşrû olana) şahitlik ederim”¹⁹; “Beni buna şahit tutma, çünkü ben cevri’ye (zulüm, haksızlık) şahitlik etmem”²⁰; “Öyleyse buna başkasını şahit tut”²¹ gibi beyanlarda da bulunmuştur.

Diğer yandan aynı olayın söz konusu edildiği rivayetlerin bir kısmında **Beşîr b. Sa’d**’ın, oğlu **Nu’mân**’a bağışta bulunduğu sırada **Nu’mân**’ın henüz çocuk olduğu, hibe gerçekleşip bir yıl geçtikten sonra annesi **Amra bt. Ravâha**’nın Hz. Peygamber’in, bu işleme şahitlik etmesini istediği şeklinde ayrıntı bilgileri de bulunmaktadır.²²

Aynı şekilde ana-baba ve çocuklar arası ilişkiler hakkında “Çocuklarınızı birbirine yakın tutun”²³ buyuran Hz. Peygamber, şu hadisle de meselenin aza-metinin ne derece büyük olduğunu gözler önüne sermiştir: “Öpücük konusunda bile olsa çocuklarınızı birbirine eşit tutun.”²⁴

¹⁵ Bkz. Muvattâ, “Akdiye”, 39; Abdürrezzâk, Musannef, IX,96-98; Buhârî, “Hibe”, 12,13; Müslim, “Hibât”, 9-19; Ebu Dâvûd, “Buyû”, 83.

¹⁶ Abdürrezzâk, Musannef, IX,97;

¹⁷ Abdürrezzâk, Musannef, IX,98;

¹⁸ Muvattâ, “Akdiye”, 39; Abdürrezzâk, Musannef, IX,96; Buhârî, “Hibe”, 12; Müslim, “Hibât”, 9,10,12

¹⁹ Abdürrezzâk, Musannef, IX,98; Müslim, “Hibât”, 19.

²⁰ Abdürrezzâk, Musannef, IX,97; Müslim, “Hibât”, 14,15,16.

²¹ Müslim, “Hibât”, 17.

²² Müslim, “Hibât”, 14.

²³ Abdürrezzâk, Musannef, IX,98; Müslim, “Hibât”, 18.

²⁴ Abdürrezzâk, Musannef, IX,100.

Ebeveynin çocuklarıyla olan malî ilişkileri hadislerde bu şekilde ele alınmış olmakla birlikte, ashabtan bazılarının, çocuklarına, söz gelimi bağışta bulunma konusunda adâlete riâyet etmediklerini gösteren rivâyetler de vardır. **Hz. Aîşe'**nin anlattığına göre, babası **Ebu Bekir** (ra), kendisine *Gâbe* denilen yerde toplanıp yararlanması için (tahsîsât) 20 vesk²⁵ hurma bağışlamıştır. Yatağa düşüp vefatı yaklaştığında/ölümcül hastalık halinde **Âîşe'**yi çağırması ve ona şunları söylemiştir: “Kızım vallahi ölümünden sonra senin zengin olman herkesten daha çok beni sevindirir, fakir kalman da en çok benim zoruma gider. Sana toplayıp yararlanman için 20 vesk hurma bağışladım. Şimdiye kadar topladıkların senindir fakat, bugün artık bu mal mirasçılarının, yani seninle birlikte diğer iki erkek ve iki kız kardeşinindir. Dolayısıyla mevcut malı, Allah'ın kitabında gösterdiği şekilde (miras hükümlerine göre) aranızda paylaşın.” Babasının bu açıklaması üzerine **Hz. Âîşe**, “Babacığım! Allah'a yemin olsun ki, bana bağışladığın mal ne kadar olursa olsun onu vârislere bırakırım. Kız kardeşlerimin birisi *Esmâ'dır*, ya diğeri kim?” diye sormuş, **Ebu Bekir** de cevaben: “*Hârîce'nin karnındaki çocuktur. O çocuğun kız olacağını sanıyorum; ona iyi davranın*” demiştir.²⁶ Daha sonra **Hz. Ebu Bekir**'in öngörüsü gerçekleşmiş ve gerçekten de **Hârîce**, bir kız çocuğu doğurmuş, adı da **Ümmü Gülsûm** konulmuştur.²⁷

Öte yandan **Abdürrezzâk** (211/826)'taki bir rivayette, **Hz. Ebu Bekir**'in, kızı **Âîşe'**ye böyle bir açıklama yapmak istemesinin, **Âîşe'**yi diğer çocuklarına üstün tutma, onu kayırma endişesinden kaynaklandığı belirtilmektedir.²⁸

Aynı şekilde muhaddis **Beyhakî** (458/1065), **Hz. Ömer**'in de oğlu **Âsım**'a, diğer çocuklarına göre farklı muamelede bulunduğunu, diğerlerine bir şey vermemesine rağmen **Âsım**'a bir miktar bağışta bulunduğunu söylemekte-

²⁵ 1 vesk = 60 sa' etmektedir. Ancak bir sa'ın kğ karşılığı Hanefiler ile cumhur İslâm hukukçuları arasında ihtilafıdır. Hanefilere göre 1 sa' = 3.25 kğ iken, cumhur hukukçulara göre 1 sa' = 2.04 kğ'a tekâbül etmektedir. Şu halde Hz. Ebu Bekir'in, kızı **Âîşe'**ye toplayıp yararlanması için bağışladığı hurma Hanefilere göre 1 vesk = 60x3.25 = 195 kğ, 195x20 = 3900 kğ yani yaklaşık 4 ton; cumhûr İslâm hukukçularına göre ise, 1 vesk = 60x2.04 = 122 kğ, 122x20 = 2440 kğ yani yaklaşık 2.5 tondur. Bkz. Ali Cum'a Muhammed, *el-Mekâyil ve'l-mevâzîn eş-Şer'iyye*, Kahire 1998. s.63-64.

²⁶ Muvattâ, “Akdiye”, 40; Abdürrezzâk, Musannef, IX,101,102.

²⁷ Bâcî, *el-Müntekâ*, Dâru'l-küttâbi'l-Arabî, Beyrut (Kahire 1332 baskısından tıpkı basım), VI,104. Krş. Köse, A.g.mkl., 17.

²⁸ Bkz. Abdürrezzâk, Musannef, IX,101-102.

dir.²⁹ **Beyhakî, Hz. Ömer**'in oğlu **Abdullah**'ın da, ensâra mensup bir şahıstan satın aldığı araziye oğlu **Vâkîd**'a bağışladığını söyler. Ancak burada bağışta bulunulan şahsın durumuyla ilgili bir ayrıntı dikkat çekmektedir. Buna göre **Vâkîd**, fakirdir (miskîn) ve bağış sırf **Vâkîd**'in şahsıyla sınırlı tutulmuştur, çocuklarını kapsamamaktadır.³⁰ Bu arada çocuklarından bir kısmına bağışta bulunanlar arasında **Abdurrahmân b. Avf**'in da olduğunu ve **Ümmü Gülsûm**'den olma çocuğuna³¹ bağışta bulunduğunu görmekteyiz.³²

Anne-babanın çocukları ile olan mali ilişkilerinde adâlet ve eşitlik kuralına riayet etmelerinin hukukî bir zorunluluk olup olmadığı meselesi ile ilgili deliller özetle bunlardan ibarettir. Nakledilen hadisler ve bazı sahabe uygulamasını yansıtan rivayet malzemesinin, İslâm hukukçuları tarafından belirli bir usul çerçevesinde tahlile tabi tutulduğu ve farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

B. Hukukî Görüşler

Ana-babanın çocukları ile olan malî ilişkilerinde adâleti gözetme zorunda olup olmadığı tartışması, aslında şu noktadan çıkmaktadır: Bir şahsın malının tamamını kendisine vâris olmayan yabancı birisine bağışlaması (hibe) caizdir ve bu husus İslâm hukukçuları arasında ittifakla sabittir.³³ Ancak bu genel kuralın (kıyâs), vârisler için de aynı şekilde işletilmesi mümkün müdür? Diğer bir ifadeyle sözgelimi bir baba, kendisine vâris olmayan yabancı birisine bağışta bulunabildiği gibi çocuklarından birine de bağışta bulunabilir mi, çocukları arasında eşit davranmak zorunda mıdır, yoksa bir kısmını diğerlerine göre üstün tutabilir mi?

²⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, tah: Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1414/1994, VI,178.

³⁰ Beyhakî, *es-Sünen*, VI,178.

³¹ Bu olayla ilgili rivâyeti Şâfiî ve Tahâvî, “velede ümmi külsûm” şeklinde genel bir ifadeyle naklederken, İbn Hazm, “Ümmü Gülsûm'den olma kızı” şeklinde daha açık bir ifadeyle aktarmaktadır.

³² Şâfiî, *İhtilâfu'l-hadis*, 585; Tahâvî, *Şerh meâni'l-âsâr*, Kahire 1386/1966, IV,88; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, tah: Abdülgaâffâr Süleyman el-Bendârî, Beyrut 1048/1988, VIII,98. Ebeveynin, çocuklarına bağışta bulunmasıyla ilgili hadislerin rivâyet ilimleri bakımından değerlendirmesi için bkz. Tahâvî, *Şerh meâni'l-âsâr*, IV,85; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,95-106; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, tah: Abdülmü'tî Emin Kal'âcî, Kahire 1414/1993, XXII,293 vd.; Zeylaî, *Nasbu'r-râye fi tahrîc ehâdîsi'l-Hidâye*, üçüncü baskı, Beyrut 1407/1987, IV,122-123; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 157; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,146-7; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, Tahrîc: Halil Me'mûn Şihâ, Beyrut 1419/1998, VI, 465; Kevserî, *en-Nüketü't-tarîfe fi't-tehaddüs an rudûd İbn Ebî Şeybe alâ Ebî Hanîfe*, Kahire 1365, 21-22.

³³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, İstanbul 1985, II,275.

İşte bu noktada zikredilen hadisler, ebeveynin çocuklarına yapacağı hibe bede onlar arasında ayırım yapmasının doğru olmadığı konusunda açık bir fikir vermekle birlikte bunun kerâhete mi hamledileceği yoksa kesin bir yasaklama mı sayılacağı, daha teknik bir ifadeyle hadislerdeki nehyin yorumu fakihler arasında tartışmalı kalmış; İslâm hukukçularının bir kısmı bu konuyu hukukî müeyyideye bağlamayı zorunlu görürken, diğer bazıları ise buna gerek görmemiştir.³⁴ Fakat bununla birlikte, ebeveynin çocukları arasında adâletle ve eşitlikle muamele etmesinin müstehâb, aksi davranışın ise mekruh olduğunda İslâm hukukçuları ittifak halindedirler.³⁵

Bu temel bilgilerden hareketle ana-babanın çocuklarıyla olan maddi ilişkilerinde adâleti gözetmesinin hükmü konusunda İslâm hukukunda üç ayrı görüş bulunduğunu görmekteyiz.³⁶

1. Vücûp Görüşü

Ebeveynin, çocuklarına yönelik bağışlarında âdil davranması *vâciptir*. Zira konuyla ilgili hadislerde, bağış konusunda çocuklar arasında ayırımcılık yapma, tahrîm ifade eden nehiy kalıbıyla yasaklanmıştır. Dolayısıyla hukukî bir gerekçe olmaksızın ebeveynin, çocukları arasında teberrûda eşitliğe riayet etmemesi haramdır ve bunu yapan günahkârdır. Bu şekilde yapılan hukukî işlem de hiçbir sonuç doğurmaz, yani bâtıldır; ayrıca alınan malın iadesi gerekir. Öte yandan ana-babanın, çocukları arasında ayırımcılık içeren tasarruflarına şahitlik etmek de caiz değildir.

İslâm fıkıh ekollerinden Hanbelî mezhebi³⁷, Zâhiriyye³⁸ ve İbâdiyye³⁹ mezhepleri ile ilk dönem müctehid ve hukukçularından **Urve b. Zübeyr**

³⁴ Bardakoğlu, "Hibe", DİA, İstanbul 1998, (XVII,421-426). XVII,425.

³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrut 1405,1984, V,388.

³⁶ Tahâvî, *Şerh meâni'l-âsâr*, IV,85; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,95-106; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir*, tah: Ali Muhammed Muavvid-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1414/1994, VII,544; İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, XXII,293 vd.; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II,275; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V,387 vd.; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 157; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,146-7; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI, 465; Miras, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, VIII,27-28; Mahmasânî, *el-Mebâdiu's-Şer'iyye ve'l-Kânûniyye fi'l-hacr ve'n-nafakât ve'l-mevâris ve'l-vasiyye*, üçüncü baskı, Beyrut 1962, 193; Mevâfi, *ed-Darar fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Hober 1418/1997, I,156 vd.; Şibir, Muhammed Osman, "Hudûdu'l-adl beyne'l-evlâd ve muâlecetu'l-cevr fih fi'l-Fikhi'l-İslâmî", *Dirâsât*, sy:24, Amman 1997, (s.84-98), 85-86; Köse, A.g.mkl., 14-15.

³⁷ İbn Teymiyye, *Mecmûatu'l-fetâvâ*, Tahrîc: Âmir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, Riyad 1418/1997, XXXI,166; İbn Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemîn*, Ta'lîk: Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Beyrut 1973, II,329; Behûtî, *er-Ravdu'l-murbi' bi şerh zâdi'l-müstakni'*, tah: Muhammed Abdurrahman Avad, beşinci baskı, Beyrut 1414/1994, s.359.

(93/712), **İbrâhim en-Nehâî** (96/714), **Şa'bi** (103/721), **Mücâhid** (104/722), **Tâvus b. Keysân** (106/724), **Atâ b. Ebî Rabâh** (114/732), **İbn Şübrüme** (144/761), **İbn Cüreyc** (150/767), **Süfyân es-Sevrî** (161/777)⁴⁰, **İshâk b. Râhûye** (238/853) bu görüşü benimsemektedirler.

Vücûp görüşünü benimseyenlerden **Tâvus**, bu konudaki hassasiyetini, “Çok basit/önemsiz (şa'ra) bir şeyle de olsa çocuklar arasında ayırmacılık yapılamaz; ayırmacılık şeytan işidir ve bu tür bağışlar bâtıldır”⁴¹ sözleriyle dile getirirken; **Atâ b. Ebî Rabâh** da, çocuklarından birisine bağışta bulunmak istediğini söyleyen şahsa, onlar arasında eşit ve âdil davranmasını söylemiş ve bu tavra şiddetle tepki göstermiştir.⁴²

Hanefî mezhebinin kurucu müctehidlerinden **Ebu Yûsuf** (182/798) da, çocukların bir kısmından ayrı olarak diğerine/diğerlerine yapılan bağışın, bağışta bulunulana kayırma ve böylece diğerlerine zarar verme kastıyla yapılması durumunda, bunun caiz olmadığı ve eşitliğin farz olduğu görüşündedir.⁴³ Yani **Ebu Yûsuf** bu meselede, sübjektif sünîyeti hükme esas kabul etmektedir.

Hadis otoritesi **Buhârî** (256/869) de, ebeveynin çocukları arasında bağış konusunda âdil davranmasının vâcip olduğunu söyler. Herhangi bir mesele ile ilgili hadisleri bir araya topladığı bâbın başlığını, aynı zamanda fikhî görüşünü de yansıtacak biçimde oluşturan **Buhârî**, bu konuyla ilgili hadisleri naklettiği bâbın başlığını şu şekilde belirlemiştir: “Bir kişi çocuklarından birine bağışta

³⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,95. İbn Hazm, ebeveynin bağış konusunda eşit ve âdil davranmasının vâcip olduğunu söylerken, bu hükmün, sırf çocuklarla sınırlı olduğunu, torunlar, gelinler, torunların eşleri vb. için ise böyle bir sınırlama bulunmadığını, binaenaleyh kişi, bunlardan sevip hoşlandığı kimselere bağışta bulunabileceğini belirtmektedir. Bkz. *el-Muhallâ*, VIII,105.

³⁹ Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf (1332/1914), *Şerhu Kitâbi'n-nîl ve şifâi'l-alîl*, üçüncü baskı, Cidde 1405/1985, XII, 56 vd.; Sâlimî, Nuruddîn Abdullah b. Humejd (1332/1914), *Cevâbâtü'l-İmâm es-Sâlimî*, tah: Abdüsettar Ebu Gudde-Abdullah es-Sâlimî, Bediyye 1417/1996, IV,474,490.

⁴⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,97; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V,157; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,146. İbn Abdilber ve İbn Kudâme, Süfyân es-Sevrî'yi, müstehab görüşünde olanlar arasında saymaktadır. Bkz. *el-İstizkâr*, XXII,293; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V,387.

⁴¹ Abdürrezzâk, *Musannef*, IX,100.

⁴² Abdürrezzâk, *Musannef*, IX,100-101.

⁴³ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,146; İbn Âbidîn, Hâşiye Raddi'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerh Tenviri'l-ebşâr, tah: Muhammed Subhî Hasen Hallâk-Âmir Huseyn, Beyrut 1419/1998, VI,520-521; a.mlf., “el-Ukûdu'd-duriyye fi kavli'l-vâkıf ale'l-ferizati's-Şer'iyye”, *Mecmûatu'r-rasâil* içinde, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz., II,19.

bulunursa, diğerlerine de aynı şekilde başta bulunup adâleti sağlamadığı sürece bu işlem caiz değildir; bu tür muamelelere şahitlik de edilmez.”⁴⁴

Son dönem İslâm hukukçularından ve müstakil icihadlarıyla tanınan **Şevkânî** (1250/1834)⁴⁵ ve genellikle onun görüşlerini aynen benimseyen **Ebu'l-Hayr Sıddîk Hasen Hân** (1336/1889)⁴⁶ da ebeveyn ve çocuklar arası maddî ilişkilerde vücûp görüşünü benimseyenlerdendir.

2. Müstehâb Görüşü

Çocuklara yönelik teberrûlarda adâleti gözetmek *müstehabdır*, vacip değildir. Dolayısıyla teberrûda bulunma noktasında çocuklarından birini diğerlerine üstün tutan ebeveynin bu davranışı mekruh olmakla birlikte günah işlemiş olmazlar, işlem de hukuken geçerlidir. Fakat mendûb olana aykırılık sebebiyle ya diğer çocuklara da aynı şekilde başta bulunulmalı ya da mevcut hibeden rucû edilmelidir. **Leys b. Sa'd** (175/741)⁴⁷, **Kâdî Şurayh**⁴⁸ gibi ilk dönem hukukçuları ile Hanefî, Şâfiî, İmâmiyye ve Zeydiyye mezhepleri bu görüştedir.⁴⁹ Son dönem alimlerinden **Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî** (1176/1762) de bu görüşü benimsemektedir.⁵⁰

⁴⁴ Buhârî, “Hibe”, 12.

⁴⁵ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI,466; a.mlf., *es-Seylü'l-cerrâr el-mütedeffik alâ Hadâiki'l-ezhâr*, tah: Mahmud İbrahim Zâyid, Beyrut 1405/1985, III,303.

⁴⁶ S.H. Hân, Ebu'l-Hayr Nûru'l-Hasen b. Muhammed el-Kannûcî (1336/1918), *Fethu'l-allâm li şerh Bulûği'l-merâm*, tah: Ebu Abdurrahman Salah b. Muhammed b. Uveyda, Beyrut 1418/1997, II,132.

⁴⁷ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, XXII,293; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V,387.

⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, V,387.

⁴⁹ Şâfiî, *İhtilâfu'l-hadîs*, 584-585; Tahâvî, *el-Muhtasar*, tah: Ebu'l-Vefâ el-Efgânî, Kahire 1370., 138; Şîrâzî, *et-Tenbîh*, tah: Ali Muavvid-Adil Abdülmevcûd, Beyrut 1418/1997, 368; Hattâbî, *Meâlimu's-sünen*, Beyrut 1411/1991, III,147; Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut 1414/1993, XII,56; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr*, tah: Ali Muhammed Muavvid-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1414/1994, VII,544; Kâsânî, *Bedâ'iu's-sanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i*, Beyrut 1974, VI,127; Hullî, Ebu'-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen (676/1277), *Şerâiu'l-İslâm fi mesâili'l-helâl ve'l-harâm*, tah: Abdülhuseyn Muhammed Ali, Nefes 1389/1969, II,230; Nevevî, *Ravdadu't-tâlibîn*, tah: Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, tsz., IV, 440; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, tah: Ali Muhammed Muavvid-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1415/1994, III,567; Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Beyrut 1414/1993, V,415; Mağribî, Nu'mân b. Muhammed (363/974), *Kitâbu'l-iktisâr*, tah: Muhammed Vahîd Mîrzâ, Dimaşk 1376/1957, 129; Ahmed b. Yâhyâ el-Murtazâ (840/1436), *Kitâbu'l-ezhâr fi Fikhi'l-eimmeti'l-ethâr*, Beyrut 1405/1985 (*es-Seylü'l-cerrâr ile birlikte*), III, 302; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI,520-521.

⁵⁰ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliğa*, II,358.

3. Bağış Miktarını Esas Alan Görüş

Ana-babanın, malının tamamını çocuklarından birine teberrû suretiyle vermesi haram, malının tamamını değil de bir kısmını vermesi ise *mekruhtur*. Nitekim **Nu'mân b. Beşîr** hadisi, ebeveynin malının tamamını çocuklarından birine hibe etmesiyle ilgilidir. **İmâm Mâlik** (179/795)'in görüşü bu şekildedir.⁵¹ Öte yanda **İmâm Mâlik**'in de, ebeveynin çocuklarıyla olan mal ilişkilerinde eşit ve âdil olması gerektiği görüşünde olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır.⁵² Zarûret ve maslahat gereği istisnâî uygulamalar ve ayrıcalıklar bu görüş için de aynen söz konusudur.⁵³

Konuyla ilgili İslâm hukukçularının görüşlerini temelde bu şekilde belirledikten sonra, hemen bir hususa işaret etmeliyiz. Hem çocuklar arası bağışta adâleti gözetmenin vâcip olduğu görüşünde olanlar, hem de müstahâb görüşünü benimseyenler *zarûret ve maslahatın gerektirmesi durumunda eşitliğin aranmayacağını söylemektedir*. Buna göre, tedavisi imkansız bir hastalığa yakalanan, görme engelli (a'ma) olan, büyük bir borç yükü altında bulunan, ailesi kalabalık olup da geçim sıkıntısı çeken, tek başına altından kalkmaya gücünün yetmediği bir sıkıntıya maruz kalan, ilmî faaliyetlerde bulunup da ihtiyaç içinde olan, dindarlık, erdem ve fazîlet itibariyle daha üstün olan çocuğa diğerlerinden farklı olarak bağışta bulunulabilir.⁵⁴ Aynı şekilde;

a. Baba müslüman, çocuk kâfir ise

b. Çocuk fâsık ya da bid'at ehli olup, malı fîsk içeren işlerde harcıyorsa

c. Çocuk, ana-babasına başkaldıran isyankâr birisi ise

d. Diğer çocukların rızâsı var ve haklarından vaz geçmişlerse, ebeveynin bu çocuklarına bağışta bulunmaması ve onları mahrum bırakması caizdir.⁵⁵

Dolayısıyla ebeveyn söz gelimi daha dindar ve fazîlet sahibi olan çocuklarına farklı muamele yapabilirler. Nitekim Hz. **Ebu Bekir** kızı **Aişe**'ye fazîlet ve üstünlüğü sebebiyle bağışta bulunmuştur.⁵⁶

⁵¹ Bâcî, *el-Müntekâ*, VI,92; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II,275.

⁵² İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye*, Dâru'l-fikr, yy., tsz., 314,315.

⁵³ Bâcî, *el-Müntekâ*, VI,93.

⁵⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V,388; İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ*, XXXI,166-167; Eттаfeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,64-65; Şibîr, a.g.mkl., 92-93; Köse, a.g.mkl.,15.

⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V,388; Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, IV, 440; İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ*, XXXI,166-167; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, V,415; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III,567; Eттаfeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,64-65; Mevâfî, *ed-Darar*, I,156-157; Şibîr, a.g.mkl., 92-93; Köse, a.g.mkl.,15.

⁵⁶ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III,567; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, V,415.

Bu meselede bazı Hanefî kaynaklarında **Ebu Hanîfe** (150/767)'nin, çocukların eşit seviyede olmaları halinde ebeveynin ayırımcılık yapmasının mekrûh; fakat sözgelimi birinin diğerlerine göre dinî hayat bakımından daha üstün olması durumunda ise, farklı muamelenin caiz olup herhangi bir sakıncanın bulunmadığı görüşünde olduğu belirtilir.⁵⁷ Ancak bu meselede, dirâyetli Hanefî hukukçulardan **Kâsânî** (587/1191), müctehid ve fakihlerin görüşlerindeki farklılaşmayı da yansıtmaları bakımından önemli bir ayrıntıya dikkat çekmektedir. **Kâsânî**'nin tespitine göre, Hanefî mezhebine mensup müctehid ve hukukçular bakımından, sözgelimi edepli, dindar, ilim ehli olan çocukların, bu şekilde olmayıp dinî hayattan uzak, fiske ve masiyet içinde bir hayat sürenlere göre üstün tutulması ve sırf bunlara bağlıta bulunulmasının adâletsizlik sayılmayacağı görüşü, müteahhirûna aittir. İlk dönem Hanefî fakihlerine göre ise, bu gibi haller üstünlük ve ayırımcılık gerekçesi sayılamaz, dindara da dindar olmayana da eşit ve âdil muamele edilir.⁵⁸

C. Tahlil ve Değerlendirme

İslâm hukukçularının, ebeveynin çocuklarından bir kısmına yönelik teberrûlarının hükmü konusundaki bu görüş ayrılıkları, **Nu'mân b. Beşîr** hadisindeki nehiy kalıbının, teberrûlar hususundaki genel kurala (kıyas) aykırılık teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Zira usulcülerin cumhuruna göre, nasıl ki emir kalıbı vücûb ifade ediyorsa aynı şekilde nehiy kalıbı da tahrîm ifade eder. İşte teberrû konusundaki genel kural ile söz konusu hadisi cem etmek isteyen İslâm hukukçuları, hadisteki nehiy ifadesini nedbe hamletmişler ya da **İmâm Mâlik**'in yaptığı gibi belirli şekillere tahsis etmişlerdir. Kaldı ki, hüküm istinbâtında kıyası muteber bir yöntem olarak benimseyenlere göre, sünnetin umûmunun kıyasla tahsisi caizdir. Buna binaen, esasen haramlık bildiren nehiy kalıbının, kerâhet ifade ettiği söylenmiştir. Hüküm istinbâtında kıyasa müracatı kabul etmeyen ya da **Nu'mân b. Beşîr** hadisindeki nehiy kalıbını aslî anlamına (tahrîm) hamleden hukukçular ise, ana-babanın çocuklarına yönelik teberrûlarında âdil olmasının vâcip olduğunu söylemişlerdir.⁵⁹ Diğer bir ifadeyle İslâm hukukçuları arasındaki bu görüş ayrılığı, söz konusu hadislerdeki nehyin kerâhete mi hamledileceği yoksa kesin bir yasaklama mı sayılacağı, daha teknik bir ifadeyle hadislerdeki nehyin yorumu hususundaki usul farklılığından kaynaklanmaktadır. İslâm hukukçularının bir kısmı konuyu hukukî müeyyideye bağ-

⁵⁷ İbn Âbidîn, "el-Ukûdü'd-dürriyye", II,19.

⁵⁸ Kâsânî, el-Bedâi', VI,127.

⁵⁹ Bkz. İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, II,275; Şibîr, a.g.mkl.,86.

lamayı zorunlu görürken, diğer bazıları ise buna gerek görmemiştir.⁶⁰ Bununla birlikte, ebeveynin çocukları arasında adâletle ve eşitlikle muamala etmesinin müstehâb, aksi davranışın ise mekruh olduğunda İslâm hukukçuları ittifak halindedirler.⁶¹

Usulle ilgili bu temel ayrışma noktasına işaret ettikten sonra, öncelikle her bir görüş sahibinin/sahiplerinin, kendi görüşlerini nasıl temellendirdiklerini ve rivayetleri nasıl yorumladıklarını görüp, sonunda genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

Ana-babanın, çocuklarıyla olan malî ilişkilerinde adâleti gözetip ayrımcılık yapmamasının müstehâb olduğunu söyleyenler, konuyla ilgili hadisleri şu şekilde yorumlamaktadırlar:⁶²

a) **Nu'mân b. Beşîr** hadisinde anlatılan olay henüz gerçekleşmemiştir. **Beşîr**, Hz. Peygamber'e konuyla ilgili istişarede bulunmak için gitmiş, Hz. Peygamber de bunu uygun görmeyince **Beşîr** niyetinden vaz geçmiştir. Şu halde söz konusu hadiste anlatılan olayda, fiilen gerçekleşmiş bir ayrımcılık bulunmamaktadır.⁶³

b) Durumun bu şekilde olmayıp, **Beşîr b. Sa'd**'ın oğlu **Nu'mân**'a bir miktar bağışta bulunduğu kabul edilse bile, hadisin bazı varyantlarında “onu (*hibeyi*) geri al” ifadesinin bulunması, esasen bağış işleminin sahih olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Zira rucû', sahih olarak teşekkül etmiş işlemler için söz konusudur.⁶⁴ Ayrıca Hz. Peygamber'in **Beşîr**'in bağışına kendisinin şahitlik yapmayıp, “öyleyse buna başkasını şahit tut” demiş olması, başkasının şahit olmasına izin vermesi anlamına gelir. Şayet işlem iddia edildiği gibi sahih olmasaydı, Hz. Peygamber başkasının şahit tutulmasına da izin vermezdi.⁶⁵

c) *Rasûl-i Ekrem*'in bizzat kendisinin şahitlik etmemesi ise, ya söz konusu olayın en ekmel şekilde gerçekleşmemesinden ya da devlet başkanı olmasındandır. Çünkü Hz. Peygamber, dinin gereklerine uygunluk bakımından en

⁶⁰ Bardakoğlu, “Hibe”, XVII,425.

⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V,388.

⁶² Müstehab görüşünde olanların delilleri ve naslara getirdikleri yorumlar için bkz. Şâfiî, *İhtilâfu'l-hadis*, 584-585; Tahâvî, *Şerh meâni'l-âsâr*, IV,85-89; Bâcî, *el-Müntekâ*, VI,93; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II,275; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 158; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,146; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI,465-466; Şibir, a.g.mkl., 88-89; Köse, a.g.mkl., 15.

⁶³ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI,465.

⁶⁴ Şâfiî, *İhtilâfu'l-hadis*, 584-585.

⁶⁵ Şâfiî, *İhtilâfu'l-hadis*, 584-585.

kâmil tasarruflara şahitlik ederdi. Öte yandan devlet başkanının görevi, olaylara şahitlik yapmak değil, hüküm vermektir.⁶⁶

d) Bazı rivâyetlerde rastlanan “*cevr*” kelimesi ise, zulüm ve haksızlık anlamında olmayıp, “*daha güzel ve üstün olanı terk (terk-i evlâ)*” anlamındadır.⁶⁷ Dolayısıyla “*Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında âdil olun*” hadisindeki nehiy, nedbe delâlet etmektedir.

e) Diğer yandan “*Çocuklarınızı birbirine yakın tutun*” hadisi eşitliği gerektirmeyip, çocuklara farklı davranmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Kaldı ki **Hz. Ebu Bekir**’in kızı **Âişe**’ye; **Hz. Ömer**’in oğlu **Âsım**’a; **Abdurrahmân b. Avf**’ın da **Ümmü Gülsüm**’ün oğluna diğer çocuklarından ayrı olarak bağıшта bulunması da, ashabin söz konusu hadisleri nedbe hamlettiklerini göstermektedir.⁶⁸ Şu halde ebeveynin çocuklarıyla olan malî ilişkilerinde adâlete riayet etmesi müstehâbdır.

Buna mukabil çocuklara yönelik malî ilişkilerde adaletli davranıp eşitliği gözetmenin vâcip, ayrımcılığın ise haram olduğunu söyleyenlerin konuya yaklaşımları genel hatları itibariyle şöyledir:

1. İlgili hadislerdeki nehiy kalıbı vücûb ifade etmektedir; zira usulcülerin cumhuruna göre karînelerden uzak mücerred nehiy vücûba hamledilir. Burada da, bu prensibin dışına çıkıp nedbe hamletmeyi gerektirecek bir karîne bulunmamaktadır.⁶⁹

2. *Hz. Peygamber*, ayrımcılığın söz konusu olduğu tasarrufa şahitlik etmemiş; ancak doğru ve hukukî olan işlemlere şahitlik edebileceğini, haksızlık ve zulüm (*cevr*) içeren bir işleme ise, asla şahitlik yapmayacağını belirtmiştir.

3. Öte yandan ebeveynin, çocuklarından bir kısmına bağıшта bulunurken diğerlerine bir şey vermemesi, ebeveyn ve çocuklar arası ilişki ile, çocukların birbirleri ile olan ilişkileri açısından bir takım sakıncalar (mefsedet) doğurur. Ana-babalarının, kardeşlerinden birini/bazılarını kendilerinden üstün tuttuğunu, kayırdığını düşünmeye başlayan çocuklar, bir yandan, ebeveynlerinin hukukuna riayet etmemeye, saygı ve hürmette kusur göstermeye, hizmetlerine koşma-

⁶⁶ Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, VI,465.

⁶⁷ Hattâbî, *Meâlimü’s-sünen*, III,147.

⁶⁸ Şâfiî, *İhtilâfu’l-hadîs*, 585; Hattâbî, *Meâlimü’s-sünen*, III,147.

⁶⁹ Vücub görüşünün delilleri için bkz. Tahâvî, *Şerh meâni’l-âsâr*, IV,85; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, II,275; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V,387-388; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, V, 158-159; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XIII,146-7; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, VI,465-466; Şibir, a.g.mkl., 88-89; Köse, a.g.mkl., 15-16.

da ağırdan almaya (*ukûku'l-vâlideyn*) başlarken, diğer taraftan da kayırılan kardeşlerine karşı hasmane tavırlar sergilemeye başlarlar. Bu halin kardeş kavgalarına kadar uzaması mümkündür. Nitekim **Hz. Yûsuf** ve kardeşleri arasında yaşanan olay, bunun açık delilidir. Dolayısıyla ebeveynin, meşrû bir sebebe dayanmaksızın çocukları arasında ayrımcılık yapması, çocuklar arasına kin ve nefret tohumları eker ve bu hal, İslâm'ın çok değer verdiği akrabalık bağlarının (*sıla-i rahim*) kopmasına yol açabilir. Halbuki İslâm'da akrabalık bağlarını koparmak ve ebeveynin hukukuna riâyet etmemek haram kılınmıştır. Çocuklar arasında ayrımcılık yapmanın, bunlara sebebiyet vereceği ise aşikârdır. İşte bu tür mefsedetlere fırsat vermeme bakımından da ebeveynin, çocukları arasında ayrımcılık yapmaması, bağış konusunda âdil ve eşit davranması vâciptir.⁷⁰

Özetle konuyla ilgili görüşlerin/ictihadların hukukî tahlili bu şekildedir.

Her iki görüş sahiplerinin de konuya yaklaşımları, ileri sürdükleri gerekçeler mevcut rivayet malzemesiyle birlikte ele alındığında, malî muamele bakımından çocuklar arasında eşit davranmanın müstehâb, aksi tutumun ise mekrûh olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin zayıflığı aşikârdır. Bu görüş sahiplerinin mevcut nasları anlama ve yorumlama noktasında ileri sürdükleri gerekçeler, somut verilere dayanmamakta, bazı öngörü ve tahminlerle sınırlı kalmaktadır.

Bir kere **Nu'mân b. Beşîr** hadisinde, henüz bağışlama işleminin gerçekleşmediği, **Beşîr**'in yalnızca *Hz. Peygamber*'le istişarede bulunmak üzere huzuruna çıktığı iddiası, hadis metniyle uyuşmamaktadır. Çünkü metinde **Nu'mân**, babası **Beşîr**'in kendisine bir miktar bağışta bulunduğunu ancak annesinin, *Hz. Peygamber*'in bu işleme şahitlik etmesini istediğinden söz etmektedir. Hatta **Müslim**'de bulunan bir rivayette **Beşîr** ile oğlu **Nu'mân** arasındaki hibe işlemi gerçekleşip bir yıl geçtikten sonra **Amra bt. Ravâha**'nın bu işleme *Hz. Peygamber*'in, şahitlik etmesini istediği ifade edilmektedir⁷¹. Dolayısıyla bağışlama işleminin henüz gerçekleşmediği, niyet safhasında olduğu iddiası mesnedsizdir. Kaldı ki bağışlama işlemi gerçekleşmemiş olsaydı, **Beşîr**'in rucû etmesinin de bir anlamı olmazdı.⁷² Zira müstehâb görüşünü benimseyen hukukçuların da ifade ettiği gibi *hukuken gerçekleşmeyen bir şey hakkında rucûdan söz edilemez*.

⁷⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 158; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,146-7.

⁷¹ Müslim, "Hibât", 14.

⁷² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 158; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,146-7; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI,465.

Öte yandan **Nu'mân** ile babası **Beşîr** arasındaki bağışlama (hibe) işleminin, akdin konusu, taraflar ve hukukî şekil şartları itibariyle sahih olarak tahakkuk ettiği doğrudur. Ancak bu işlemi yapanlar böyle bir muamelenin doğru olup olmadığını bilmemekte ya da bir takım tereddütleri bulunmaktadır ki, hükmü öğrenmek için *Rasûl-i Ekrem*'e müracaat etmektedirler. Yaptıkları işlemin doğru olmadığını yani, hukuken geçersiz olduğunu öğrenince de akid mahalli iade edilmiştir. Dolayısıyla burada geçerli ve hukuken sonuç doğuran bir işlem söz konusu değildir.⁷³ Kaldı ki bu işlemin geçerli olduğunu söylemek, bahse konu olay münasebetiyle *Hz. Peygamber*'in “*bu zulüm ve haksızlıktır*” şeklindeki beyanı ile de çelişmektedir. Zira işlemin geçerli ve hukuken sonuç doğurduğunu söylemek, zulüm ve haksızlığın devamını onaylamak anlamına gelir. Halbuki *İslâm'da zulmün maydana gelmesine de devamına da izin verilmez*.⁷⁴ Şayet bu işlem sahih ve muteber olsaydı, **Beşîr**'in rucû etmemesi, ya da *Hz. Peygamber*'in rucû etmesine gerek olmadığına dair bir beyanınin olması gerekirdi ki, böyle bir hal mevcut değildir.

Diğer yandan *Hz. Peygamber*'in, haksızlık ve zulüm olduğu gerekçesiyle kendisinin şهادette bulunmadığı bir olay hakkında “*öyleyse buna başkasını şahit tut*” demiş olmasını, “*ben şahit olmam ama başkasını şahit tutabilirsin*” şeklinde anlamak yanlıştır. Zira bu durumda *Peygamber Efendimiz*, kendi yapmadığı ve tavrı aldığı bir şeyi, başkasının yapmasında herhangi bir sakınca olmadığını ifade etmiş olmaktadır ki, *Hz. Peygamber* hakkında böyle bir şey tasavvur dahi edilemez.⁷⁵ Zira bu anlayış, *Kâinatın Efendisi*'nin ümmetine örnek olma ve yol gösterme fonksiyonuyla bağdaşmaz. Kaldı ki bu yorum, söz konusu rivayeti mantıkî tutarlılıktan da yoksun bırakır. Dolayısıyla “*öyleyse buna başkasını şahit tut*” ifadesi, emir ya da ibâha anlamı taşımamakta, bilakis şiddetli sakındırma, kınama ve tehdit anlamına gelmektedir.⁷⁶ Nitekim bu ifade tarzının âyet ve hadislerde çokça örnekleri bulunmaktadır.⁷⁷ Diğer taraftan şayet iddia edildiği gibi, söz konusu ifade emir ya da izin anlamında olsaydı, **Beşîr**'in, hibesinden rucû etmemesi ve emrin gereğini yerine getirmesi gerekirdi.

⁷³ Aksi görüş için bkz. Şibir, a.g.mkl.,94. İbn Hazm, ayırmacılık içeren bağış işleminin geçerli fakat, diğer çocukların da bağış konusu nesneye ortak olduklarını söyler. Bkz. *el-Muhallâ*, VIII,159.

⁷⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,100.

⁷⁵ Ettafeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,57.

⁷⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,101; İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ*, XXXI,166; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 158; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,147; Ettafeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,57; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI,466.

⁷⁷ Bkz. Kehf 18/29; Fussilet 41/40; Mürselât 77/45,46.

Bu arada Hz. Peygamber'in, **Beşir**'le arasında geçen diyalog sonucu, **Nu'mân**'ın diğer çocuklardan ayrı ve üstün bir muameleye tabi tutulduğunu/ayırıcılık yapıldığını öğrenince, buna kızıp öfkelenildiği ve orayı terk ettiği de rivayet olunmaktadır.⁷⁸ Ebeveynin çocukları arasında ayırıcılık yapmasının hukukî niteliğini belirlemede bu tavır son derece önemlidir. Terk-i evlâ kabilinden bir davranış için *Rasûl-i Ekrem*'in böyle bir tavır alması her halde söz konusu olmazdı.

Bu noktada *cevr*'in terk-i evlâ anlamında olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü *cevr* kelimesinin asıl anlamı, **Râğib el-İsfehânî** (502/1108)'nin ifadesiyle "*haktan yüz çevirme*"dir.⁷⁹ Nitekim "insanlara *cevr* eden" ifadesi, "İslâm'ın emrettiği şeyleri yerine getirmeden yüz çeviren" demektir.⁸⁰ Aynı şekilde **Feyyûmî** (770/1368) de *cevr*'e, "adâletin karşıtı, zulüm" anlamlarını vermektedir.⁸¹ Kaldı ki **Nu'mân** hadisinin bazı rivayetlerinde "*ben ancak hakka (doğru, meşrû olana) şahitlik ederim*" şeklindeki ifade de, *cevr*'in haksızlık ve zulüm anlamında kullanıldığını göstermektedir.⁸² Nitekim hadislerde de *cevr* kelimesi adâletin karşıtı anlamında kullanılmıştır.⁸³

Hz. Peygamber'in şehadetten imtina etme gerekçesi zulüm ve haksızlık olarak tebeyyün ettikten sonra, O'nun en kâmil olaylara şehadette bulunduğu ya da devlet başkanı olduğu, devlet başkanının görevinin de olaylara şahitlik etmek değil, hüküm vermek⁸⁴ olduğu şeklindeki yorumları değerlendirmeye ihtiyaç kalmamaktadır. Kaldı ki bu yorumlar, herhangi bir temele de dayanmamaktadır. Söz gelimi devlet başkanlığı ile, bir olay ya da işleme tanıklık etme arasında herhangi bir ilişki kurulamaz. Zira *bir kişinin devlet başkanı olması, şehâdet tahammül ve edâsına mani değildir*.⁸⁵ Yani pekâlâ devlet başkanı da bir meseleye şahit olabilir ve mahkemede tanık sıfatıyla dinlenebilir.

⁷⁸ Ettafeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,57.

⁷⁹ Râğib el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed (502/1108), *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986, 145.

⁸⁰ Râğib, *el-Müfredât*, 145.

⁸¹ Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali (770/1368), *el-Misbâhu'l-munîr*, Beyrut 1987., 44,150.

⁸² Ettafeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,57; Şibîr, a.g.mkl., 89.

⁸³ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadîs ve'l-eser*, tah: Tahir Ahmed ez-Zâvî-Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, Beyrut. tsz., I,313. Krş. Köse, a.g.mkl., 16. Örnek olarak bkz. Ebu Dâvûd, "Mehdî", 1, "Cihâd", 33; Nesâî, "İmâmet", 2; İbn Mâce, "Fiten", 34; Ahmed, *Müsned*, I,99; II,431; III,28,37,52,70; V,26-27.

⁸⁴ Tahâvî, *Şerh meâni'l-âsâr*, IV,85.

⁸⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 158; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,1467; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI,466.

Bağışta bulunma konusunda, çocuklar arasında eşit davranma meselesiyle ilgili olarak bazı sahabe uygulamaları ise, esasen hadislerdeki sarih ve kesin ifadeler karşısında dikkate alınıp hükme medar olabilecek durumda değildir.⁸⁶ Zira açık ve kesin naslar karşısında sahabe uygulaması delil olamaz. Öte yandan söz konusu ashabın, çocuklarından birine/birilerine bağışta bulunurken, diğer çocuklarını ihmal ettiklerine dair kesin bir bilgiye de sahip değiliz. Ayrıca bu tür sahabe uygulamalarının, bazı zarûret ve maslahat gereği olduğunu söylemek de mümkündür. Nitekim **İbn Ömer**'in, oğlu **Vâkîd**'a bağışta bulunma gerekçesi, ilgili rivayette belirtilmiş ve bunun yoksulluk sebebiyle olduğu ifade edilmiştir. Aynı gerekçe pekâlâ diğer olaylar için de geçerli olabilir. Hatta **İbn Ömer**'le ilgili olayın, söz konusu rivayette her ne kadar bağışta bulunma (hibe) şeklinde ifade edilmişse de, belirtilen gerekçeden hareketle aslında bunun bağış olmayıp, nafaka kapsamında bir tasarruf olduğunu söylemek de mümkündür. Diğer yandan **Hz. Ebu Bekir, Ömer** gibi sahabilerin, çocuklarından birine bağışta bulunurken, diğer çocuklarının rızâsını almış olmaları da muhtemeldir. Nitekim ashabdan **Urve b. Zübeyr**, teyzesi **Âişe**'ye bağışta bulunurken **Hz. Ebu Bekir**'in diğer çocuklarının iznini/rızâsını aldığını söylemektedir.⁸⁷

Ana-babanın çocuklarıyla olan malî ilişkilerinde adâletle hareket edip ayırım yapmamalarıyla ilgili hadisleri, bir şahsın malının tamamını çocuklarından birine bağışlaması şeklinde ele alıp, hadislerde yasaklananın bu olduğunu söylemek de herhangi bir delile dayanmamaktadır. Nitekim **Nu'man** hadisinin bazı rivayetlerinde, bağışlanan nesnenin bir bahçe veya köle olduğu belirtilmektedir. Yani **Beşîr**, oğlu **Nu'man**'a malının tamamını değil, sadece bir miktarını bağışlamıştır. Hatta bazı alimler bu gerçekten hareketle, ebeveyn ile çocuklar arasındaki malî ilişkilerin hukukî niteliği hususunda, en uzak görüşün bu olduğunu söylemişlerdir.⁸⁸

Ebeveyn ve çocuklar arası maddi ilişkilerde eşit muamele meselesini miras hukuku bakımından da düşünmek gerekir. Ana-baba ile çocuklar ve kardeşlerin kendi aralarındaki münasebetlerinin, adâlet, insaf, sevgi-saygı, merhamet, kardeşlik, dayanışma esaslarına göre şekillenmesi bakımından, karşılıklı

⁸⁶ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI,466.

⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V,159; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,147. Bu arada söz konusu bağışın *Kâinatın Efendisi*'nin dâr-ı bekâya irtihalinin hemen akabinde ve **Hz. Âişe**'nin teessürünü dindirme amacıyla yapıldığını söyleyenler de vardır. Bkz. Şibîr, a.g.mkl., 93 (Merdâvî, *İhtilâfu'l-fukahâ*, 274).

⁸⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 158; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,146.

malî ilişkilerin, eşitlik ve adâlet prensibine göre şekillenmesi ve bunu temine yönelik hukukî sınırlamalarda gözetilen amaçlar arasında, İslâm'ın vârisler için öngördüğü miras payları arasındaki dengenin bozulmamasının da olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim vârise vasiyetin yasaklanmasının⁸⁹ temelinde de yakın akraba arasında ayırım yapmayı engelleme, mal dağılım ve bölüşümü sebebiyle aralarında huzursuzluk meydana gelmesini önleme düşüncesi yatar.⁹⁰ Bu açıdan vasiyet ile bağışlar başta olmak üzere diğer bazı malî ilişkiler arasında amaç bakımından bir paralellik gözlenmektedir. Bu da, *herhangi bir hukukî tasarrufun, tasarruftan etkilenen şahıslarla ilgili diğer düzenlemelerle amaçlanan gayelere aykırılık arz edemeyeceğini gösterir. Dolayısıyla her cüz'î mesele, hukukun genel ilkeleriyle uygunluk bakımından ele alındığı gibi, o konuyla bağlantılı diğer cüz'î meselelerle olan uygunluğu açısından da ele alınmalıdır.* Bütün bunlar aynı zamanda bize, İslâm hukukunun bireylere özel mülklerinde tasarruf konusunda geniş bir yetki tanımakla birlikte, sözkonusu tasarruftan fert/ler ya da kamunun zarar görmesi halinde bu yetkinin sınırlandırıldığını göstermektedir.⁹¹ Şu halde ana-babanın çocuklarıyla olan maddi ilişkileri, fert (çocuklar) yararına olmak üzere ve kanunen eşitlik ve adâlet ilkesine uygunlukla sınırlandırılmış bulunmaktadır.

Şu halde ebeveynin çocukları arasında her konuda olabildiğince eşit muamelede bulunması ve adâlet ve eşitlik ilkesine riayet konusunda son derece titiz davranması zorunludur. Özellikle bağış, yardım gibi malî ilişkilerde bu ölçüye uyulması hukukî bir zorunluluk yani vâciptir. Aksi tutum ve davranışlar hukuken geçersizdir ve hiçbir sonuç doğurmaz. Şayet teslim-tesellüm (kabz) gerçekleşmişse alınan nesnenin iadesi gerekir.

Bu meselede çocukların da son derece hassas hareket etmesi ve kendi aleyhlerine de olsa hak ve doğru olana uymaları gerekir. Diğer bir deyişle şayet bir baba ya da anne, çocuklarından birini diğerlerinden ayırmış ve sırf ona bağışta bulunmuş, bu hal üzere de vefat etmişse, bağışta bulunulan çocuğun, adâlet ve hakkaniyete uyması ve aldığını terikeye iade etmesi gerekir.⁹² Çünkü *çocuklar arasında ayırimcılık yapmak zulümdür ve bu noktada zulmeden (ebe-*

⁸⁹ Buhârî, "Vesâyâ", 6; Tirmizî, "Vesâyâ", 5.

⁹⁰ Bardakoğlu, "Hibe", XVII,425.

⁹¹ İslâm hukukunda özel mülkiyetin kamu ve fert yararına sınırlandırılması konusunda bkz. Çalış Halit, *İslâm Hukukunda Özel Mülkiyete Getirilen Sınırlamalar*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001 (Doktora tezi). Bu bağlamda ebeveyn ve çocuklar arası maddi ilişkilerde eşit muamele için bkz. A.g.e., s.284-299.

⁹² İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ*, XXXI,167.

veyn) ile zulme rızâ gösteren (kayırlan çocuk/ lar) arasında bir fark yoktur. Kaldı ki ölüm, zulmü hakka tebdil etmez.⁹³ Öte yandan diğer çocukların da bağışlanan malın terikeye katılmasını talep hakkı bulunmaktadır.⁹⁴

Şu halde, sevgi ve kaynaşmaya vesile olup, kin ve nefreti giderme özelliği olan bireyler arası hediyeleşme ve bağışların⁹⁵, çocuklar arasında ayrımcılık yaparak, birine verip diğerlerine vermeme şeklinde uygulanması durumunda, bunun tam tersi bir sonuç doğuracağı; sevgi ve kaynaşmanın, kardeşlik duygularının, diğergamlığın yerini, kin, nefret, çekememezlik, buğz gibi kötü özelliklere bırakacağı, dolayısıyla ebeveynin bağış konusunda çocukları arasında ayrımcılık yapmayıp, adâlet ve eşitliğe riayet etmesi hukukî bir zorunluluktur. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi bu noktada, bağış işleminin temlik ifade etmesi ile sırf yararlanma ya da kullanma hakkı verme şeklinde olması arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Zira her iki şekilde de sözü edilen mahzurların ortaya çıkması/yaşanması kaçınılmazdır. Dolayısıyla ana-babanın, bağışta bulunma hususunda çocukları arasında ayrımcılık yapmaması hükmünün gerekçesi (illet) dikkate alındığında, bu hükmün teberrûlarla sınırlı tutulmayıp, aynı gerekçenin söz konusu olduğu benzer tasarruflar için de işletilmesi gerektiği ortadadır. Buna göre ebeveyn ile çocuklarından biri ya da bir kısmı arasında gerçekleşen bedelli temlikî işlemlerin, ebeveyn bakımından zarar içermesi (piyasa fiyatının altından satış yapma ya da çocuklardan birinin herhangi bir malını piyasa fiyatına göre pahalıya satın alma gibi) durumunda, ana-babanın, çocukları arasında ayrımcılık yaptığını söylemek mümkündür. Bu durumda ebeveynin, diğer çocuklarına karşı zarar kasdı taşıdığı yani kötü niyetli olduğundan söz edilir. Zira söz konusu işlem her ne kadar şekil şartları itibariyle bir satım sözleşmesi ise de, işlemin ebeveyn bakımından açık zarar içermesi, asıl amacın satım olmayıp, satım görüntüsü altında muamelede bulunulan çocuğa menfaat sağlama olduğunu göstermektedir. Bu durumun çocuklar arasında ayrımcılık yapmak olduğu ise aşikârdır. Dolayısıyla bu tür muameleler de, aynen bağış konusunda olduğu gibi ebeveyn ile çocuklar ve kardeşlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde hürmet, saygı, sevgi ve kardeşlik yerine; itaatsizlik, kin, nefret ve buğzun hakim olmasına yol açacaktır. Kaldı ki, “Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adâletli davranın” hükmü, belirli muamelelere has olma-

⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V,394.

⁹⁴ İslâm hukukçularının bir kısmına göre, her ne kadar ebeveynin, çocukları arasında malî bakımdan ayrımcılık yapması doğru değilse de, artık bu işlem ölümle geçerlilik kazanır. Bkz. Behûtî, *er-Ravdu'l-murbi*”, 359; Şibîr, a.g.mkl., 98.

⁹⁵ Bkz. Muvatta, “Hüsnü'l-huluk”, 16; Tirmizî, “Velâ”, 6; Ahmed, Müsned, II,405.

yıp geneldir. Şu halde işlemin mahiyeti itibariyle açıkça ya da karîneler yardımıyla ana-babanın, çocukları arasında meşrû bir sebebe dayanmaksızın ayırmacılık yaptığıının anlaşıldığı her türlü malî ilişki, bağış konusundaki genel hükme tabi kılınmalı, yani yasak kapsamında değerlendirilmelidir.

Ebeveynin çocuklarıyla olan malî ilişkilerinde genel hüküm bu şekilde olmakla birlikte sahabe uygulamasında da gördüğümüz üzere, zarûret ve maslahatın gerektirmesi durumunda, ihtiyaç ve maslahat oranıyla sınırlı kalmak şartıyla **Ahmed b. Hanbel** (241/855)'in de ifade ettiği gibi, bu genel kuralın dışına çıkılabilir. Yani ebeveyn, çocuklarından birinin ya da bazılarının, ciddî geçim sıkıntısı çekmesi, büyük bir borç yükünün altına girmiş olması, bir hastalığa yakalanıp tedavi masraflarını karşılamada güçlük çekmesi gibi sebeplere bağlı olarak çocukları arasında maddî muamele bakımından eşit davranmayabilir. Elbette bu sebepler, sayılanlarla sınırlı olmayıp, yerel örf de dikkate alınmak suretiyle başka bazı hallerin de istisna kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Söz gelimi işsizlik, aile nüfusunun kalabalık olması, tek başına ebeveynin bakım ve hizmetini üstlenme, ebeveynin mevcut malvarlığına ve aile bütçesine daha fazla katkıda bulunma gibi durumlar da aynı şekilde genel kuralın dışına çıkma gerekçeleri arasında sayılabilir. Ancak ebeveyn bu tür durumlarla karşı karşıya olan çocuklarından her birine ve herhangi bir ayırıma gitmeksizin, imkanıyla orantılı maddî yardımda bulunmalıdır. Fakat her hâlükârda bu tür malî tasarruflar, diğer çocukların huzuru ya da bilgisi dahilinde yapılmalı, gerekçe açıkça ortaya konulmalıdır ki, zihinlerde herhangi bir şüphe, gönüllerde de bir kırgınlık meydana gelmesin.

Teorik düzeyde meseleyi bu şekilde ortaya koyduktan sonra, ebeveyn ve çocuklar arası maddî ilişkilerle ilgili olarak elde edilen bu hükmün, uygulama açısından kapsamının belirlenmesi gerekmektedir. hukukî niteliği ve ilgili şahıslar bakımından konunun kapsamını belirleme zarureti vardır.

D. Konunun Kapsamı

Hem malî tasarrufun hukukî niteliği, hem de ilişkide bulunulan şahıslar itibariyle konunun kapsamı tayin edilmeye çalışılacaktır.

1. Malî Tasarrufun Hukukî Niteliğine Göre

Çocuklarla ebeveyn arasındaki malî ilişkisini, bedelli temlikî işlemler, terekkül ve nafaka sorumluluğu olmak üzere üç şekilde düşünmek mümkündür.

Hemen ifade edelim ki, *nafaka mükellefiyeti* bakımından üzerinde durmamızı gerektirecek bir hal bulunmamaktadır. Ebeveyn, fakir ve nafakaya muhtaç çocuklarına harcamada ya da teberrûda bulunurken, böyle olmayan çocuklarına bir şey vermeyebilir. Esasen vermeleri de gerekmez. Bu durum çocuklar arasında maddî muamele bakımından adâletsizlik olarak düşünülemez. Çünkü nafaka ihtiyaca göre belirlenir.⁹⁶ Diğer yandan nafaka amaçlı harcamalar, aralarında nafaka mükellefiyeti bulunan şahıslar bakımından bir taraftan hak, diğer taraftan ise ifası zorunlu bir görevdir.

Bedelli hukukî işlemlerin piyasa fiyatından yapılması durumunda da, prensip itibariyle çocuklardan bir kısmını diğerlerine tercih etme söz konusu olmaz. Ancak ebeveynin çocuklarından biriyle yaptığı işlemin ebeveyn bakımından zarar, muamelede bulunduğu çocuk bakımından ise oldukça kârlı bir durum arz etmesi (ebeveynin herhangi bir malını piyasa fiyatının çok altında bir fiyattan satması ya da çocuklardan birinin herhangi bir malını piyasa fiyatının üstünde (pahalı) bir fiyattan satın alması gibi), bir işlemin ısrarla çocuklardan biriyle yapılmak istenmesi ve diğerlerinin katılımına imkan tanınmaması gibi durumlarda, ana-babanın zarar kasdı taşınması/kötü niyetli olması söz konusu edilebilir. İşte bu gibi hallerde ana-babanın çocukları arasında adâlete riayet etmemesinden söz etmek mümkündür. Ne var ki İslâm hukukçuları, ebeveynin çocuklarına yönelik malî tasarruflarında adâlete riâyet meselesini, muhtemelen ilgili naslarda söz konusu edilen somut olayların teberrû (hibe/bağış) mahiyetinde olmasından hareketle sırf temlik ifade eden teberrûlar için söz konusu etmişler; bedelli temlikî işlemler için ise, böyle bir durumdan söz etmemişlerdir. Ana-baba ile çocuklar arası maddî sebebe dayalı çatışma ve sürtüşmelerin, çocuklar arası çekememezlik vb. durumların pratik hayatta genellikle, temlikî teberrûlardan kaynaklanmasının da bunda rolü olmuş olabilir. Halbuki birazdan görüleceği üzere, adâlet tartışmasının yapıldığı teberrûlar için ileri sürülen mahzurlar (mefâsid), az önce ifade edilen tarzdaki temlikî işlemler için de aynen mevcuttur. Bu da, *aynı sakıncaları barındıran işlemlerin, hukukî nitelik itibariyle farklı da olsa aynı kapsamda ele alınmasını gerektirir*. Kaldı ki “Allah’tan sakının ve çocuklarınız arasında âdil olun” hükmü genel olup, teberrûlara hasredilmiş değildir. İşte bu gerekçelere binaen biz, konuyu temlik ifade eden teberrûlara indirgeme yerine, “ebeveynin çocukları ile olan maddî ilişkileri” şeklinde daha genel çerçevede ele aldık.

⁹⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,95,105; Ettafeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,61.

Çocuklar ile ebeveyn arasındaki malî ilişkinin *teberrû nitelikli* olması halinde ise, adâletsizlikten söz etme imkanı sürekli mevcuttur. Çocuklardan birine *teberrûda* bulunup diğerini ihmal etme, çocukların tamamına *teberrûda* bulunmakla birlikte birine, diğerlerine göre daha kaliteli ya da özellikli veya daha fazla verme gibi durumlarda ana-babanın çocukları arasında âdil davranmadığını söylemek mümkündür.

Ancak bu noktada da bazı İslâm hukukçularının, *teberrûları* ikiye ayırdıkları ve adâlete riâyet tartışmasını temlik ifade eden *teberrûlarla* sınırlı tuttuklarını; sırf yararlanma hakkı veren *teberrûlarda* (tahsîsât) ise, adâlet şartını aramadıklarını görmekteyiz.⁹⁷ Bu tasnife göre ana-baba, sırf kullanmak amacıyla çocuklarından birine diğerlerine göre daha kaliteli/lüks araba verebilir; aynı şekilde oturması için çocuklarından birine diğerlerine verdiği göre daha geniş veya semt itibariyle daha güzel bir ev/daire verebilir. Muhtemelen bu ayırımı, **Hz. Ebu Bekir**'in, kızı **Âişe**'ye yaptığı bağışın temlik ifade etmeyip, sırf meyvelerden yararlanma hususunda tahsîsatta bulunma⁹⁸ niteliğinde olmasından kaynaklanmaktadır.

Fakat meseleye amaç açısından bakılacak olursa, ana-babanın çocuklarından birine/bazılarına bağışta bulunup diğerlerine aynı şekilde davranmamasının doğuracağı sakıncalar (kardeşler arası geçimsizlik, nefret, ebeveyne hürmetsizlik, hizmette kusur gibi) sırf kullanma ve yararlanma amacı taşıyan bağışlar için de aynen geçerli olduğu görülecektir. Dolayısıyla konunun kapsamının, maslahat prensibi doğrultusunda ve ilgili hukukî tasarrufun doğurduğu/doğurabileceği sakıncalar (mefsedet) dikkate alınarak tespit edilmesi daha isabetli olacaktır. Şu halde bağış nitelikli tasarrufları, temlik ifade eden bağış ve yararlanma hakkı veren bağış şeklinde ayırma tabi tutma ve buna bağlı olarak da adâlete riayet bakımından ikisini ayrı hükümlere tabi kılmanın, makul hukukî bir dayanağı bulunmamakta, ilgili naslara hakim olan hukuk düşüncesi ve makâsıdla da örtüşmemektedir. Binaenaleyh **İbn Âbidîn** (1252/1836)'in de belirttiği gibi, *ebeveynin çocukları arasında ayırmacılık yapmayıp eşitlik ve adâlet ilkelerine uygun davranması hükmü, hem mülkiyet ifade eden teberrûlar, hem de tahsîsât türü teberrûlar için geçerlidir.*⁹⁹

⁹⁷ Bkz. Eттаfeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,64-65; Şibir, a.g.mkl., 85.

⁹⁸ Hadis sözlüklerinde ilgili rivâyetlerde geçen *câd* veya *cedâd* kelimesinin, meyveyi derme/hasad anlamında olduğu belirtilmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I,244.

⁹⁹ İbn Âbidîn, *el-Ukûdü'd-dürriyye*, II,19.

2. Muamelede Bulunulan Şahıslar Bakımından

İslâm hukukçularının bir kısmı, ana-babanın çocuklarıyla olan mal ilişkilerine yönelik hukukî sınırlamaları, sırf çocuklarla sınırlı tutarken¹⁰⁰; diğer bir kısım İslâm hukukçusu, bu tür sınırlamalara hakim olan hukuk düşüncesini yani hükmün gerekçesini (illet) dikkate almak suretiyle diğer akrabaların da bu kapsamda değerlendirileceğini söylemiştir.¹⁰¹

İlgili hükümleri çocuklarla sınırlı tutanlara göre, eş (karı veya koca), kardeş, gelin, torun gibi akrabalarla olan malî ilişkilerde, birine verip diğerlerine verilmeyebilir ve bu adâletsizlik olarak değerlendirilemez. Bu arada İbâdî hukukçulardan **Ettafeyyîş** (1332/1914), söz gelimi ebeveynin hayatta olan çocuğu yok ve yalnızca torunları varsa, bunlarla olan malî ilişkilerinde de aynen çocuklarında olduğu gibi adâletli davranmasının zorunlu olduğunu belirtmektedir.¹⁰²

Öte yandan İslâm hukukçularından bir kısmı, çocukların da ebeveynlerine yönelik bağış gibi malî ilişkilerinde adâlet ve eşitlik prensibine uymalarının zorunlu olduğunu, illa biri tercih edilecek ve üstün tutulacaksa bunun, iyilik, saygı ve hürmet açısından annenin babaya göre öncelikli olduğunu ifade eden bazı hadisler¹⁰³ gereği anne olması gerektiğini söylemektedirler.¹⁰⁴

En genel anlamda akrabalık ilişkilerinin zedelenmemesi ve arzulanan seviyede devam etmesi amacına yönelik olmak üzere ebeveynin çocukları arasında malî bakımdan ayırmacılık yapmamasına yönelik hukukî düzenlemelerin çocuklarla sınırlı tutulması gerektiğini belirten **İbn Kudâme** (620/1223), özetle şunları söylemektedir: Her şeyden önce, ebeveyne karşı saygı, hürmet ve hizmet bakımından diğer akrabalar çocuklar gibi değildir. Dolayısıyla bunların da malî bakımdan eşit davranılması gerekenler arasında sayılması doğru olmaz. Kaldı ki Hz. Peygamber, eşinin (Amra) de olduğunu bilmesine rağmen **Beşîr**'e, "Nu'man dışında başka çocukların da var mı?, onlara da aynı şekilde bağışta bulundun mu?" diye sormuş, eşine de aynı şekilde bağışta bulunması gerektiği,

¹⁰⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,95,105; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V,389; Remlî, *Muğni'l-muhtâc*, III,567; Ettafeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,61.

¹⁰¹ Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V,389; Behûtî, *er-Ravdu'l-murbi*, 359.

¹⁰² Ettafeyyîş, *Şerhu'n-nîl*, XII,61. Müellif, söz konusu eserinde bu meseleyle ilgili diğer bazı görüşlere de yer vermektedir.

¹⁰³ Bkz. Buhârî, "Edeb", 2; İbn Mâce, "Vesâyâ", 4; Ahmed, *Müsned*, V,3,5.

¹⁰⁴ Remlî, *Muğni'l-muhtâc*, III,567.

onu çocuklarından ayırmasının doğru olmadığı şeklinde bir beyanda bulunmamıştır.¹⁰⁵

Abdürrezzâk (211/826)'ın *Musannef*'inde naklettiği bir bilgiye göre, bu meseleyle ilgili hükümlerin diğer akrabaları da kapsayıp kapsamadığı **Atâ b. Ebî Rabâh** (115/733)'a sorulmuş, O da *Hz. Peygamber*'den, çocuklar dışındaki akrabalar hakkında herhangi bir bilginin duyulmadığını söylemiştir.¹⁰⁶

Malî ilişkilerde adâlet kuralını bütün akrabaları kapsayacak şekilde genişletmek her halde hükmün amacıyla uyum arz etmez. Fakat ebeveynin, çocukları dışında diğer akrabalarıyla olan mal ilişkilerinde hileli yollara başvurması ve böylece çocuklarından bir kısmını kayırmasına da izin verilmemelidir. Teorik düzeyde her ne kadar bireyler arasında mal ayrılığı rejimi esası söz konusu ise de, hem karı-koca hem de anne-baba ve özellikle evlenmemiş çocukları arasında fiilen mal birliği rejiminin mevcut olduğu durumlarda, -ki günümüzde genel durum bu şekildedir- söz gelimi ana-babanın gelinlerinden/damatlarından yalnızca birine ya da torunlarından bir kısmına yaptığı malî yardımların, hediye ve bağışların aile ilişkileri ve akrabalık hukuku açısından sakıncalar doğuracağı aşikârdır. Zira bu gibi hallerde, gelin/damat veya toruna yapılan bağış aslında ebeveynin bizzat kendi çocuğuna yapılmış olmaktadır. Dolayısıyla bu meseleyle ilgili hükümlerin tatbikinde örf dikkate alınmalı, sınırlama çerçevesi buna göre tayin edilmelidir.

Şu halde işaret edilen çerçevede, aile bireylerinin karşılıklı malî ilişkilerinde adâlete riayet etmeleri hukukî bir zorunluluktur. Ancak herhangi bir muamelelenin bu çerçevede hukuka aykırı olduğunu söyleyebilmek için, objektif bir adâlet ölçüsünün belirlenmesi gerekmektedir.

Ebeveynin çocuklarıyla olan maddî ilişkilerinde adâlet tartışmasının boyutunu göstermesi bakımından zaruri olan bu hususlara işaret ettikten sonra, konunun bu yönüne geçebiliriz.

E. Adâlet Kriteri

Malî ilişkilerde çocuklar arasında adâleti gözetmek vâcip olmakla birlikte, adâletin nasıl gerçekleşmiş olacağı İslâm hukukçuları arasında ihtilafıdır.¹⁰⁷ Söz gelimi çocuklardan birisine bir dönüm arazi verilmişse diğerlerine de kız ya da

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V,389.

¹⁰⁶ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IX,100.

¹⁰⁷ Bkz. Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, VII,544 vd.; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI,466; Şibîr, a.g.mkl., 91-92; Köse, a.g.mkl.,19.

erkek olmalarına bakmaksızın bir dönüm mü verilecek, yoksa miras hukukunda olduğu gibi bir usul mü takip edilecektir.

İslâm hukukçularının bir kısmına göre bu konuda ölçü, Allah'ın *Kur'an*'da belirlediği miras hisseleridir ve adâlet ancak bu şekilde sağlanabilir. Bu görüşü benimseyen müctehidler arasında **Atâ b. Ebî Rabâh** (115/733), **Kâdî Şurayh, Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî** (189/805), **İshâk b. Râhûye** (237/851) ve **Ahmed b. Hanbel** (241/855), bazı Mâlikî ve Şâfiî hukukçular ile İbâdiyye'ye mensup hukukçular bulunmaktadır.¹⁰⁸

İslâm hukukçularının diğer bir kısmına göre ise, ebeveynin çocuklarıyla olan malî ilişkilerinde adâlet ölçüsü, çocuklar arasında kız-erkek ayırımı yapılmaksızın herkese eşit vermektir. **İbn Abbâs** (68/687), **Ebu Hanîfe** (150/767), **Süfyân es-Sevrî** (161/777), **İmâm Mâlik** (179/795), **Abdullah b. Mübarek** (181/797), **Ebu Yûsuf** (182/798), **İmâm Şâfiî (204/819)**, bir görüşe göre **Ahmed b. Hanbel** (241/855), Zâhiriyye ve İbâdiyye mezhebi bu görüşü benimsemektedirler.¹⁰⁹ Hatta Hanefi hukukçulardan **İbn Âbidîn** (1252/1836), adâlet ve infafla muâmelenin, çocukların ebeveynleri üzerindeki haklarından olduğunu; binaenaleyh her türlü bağış ve ihsanda bu ölçünün aranması gerektiğini söylemekte, bu kapsamda **Nu'mân b. Beşîr** hadisinden hareketle, kız ve erkek çocuklarının, lehtarları buldukları vakıf -zira vakıf da bir bağıştı- gelirlerinden faydalanma hususunda da eşit olduklarını belirtmektedir.¹¹⁰

Konuyla ilgili hadislerde “çocuklarının sana karşı lutuf ve hürmette eşit olmasını istemez misin?”, “aynı şekilde diğer çocuklarına da bağışta bulundun mu?”, “çocuklarınız arasında eşit davranın” gibi mutlak ifadeler ikinci görüşün, yani kız-erkek ayırımı yapmaksızın herkese eşit vermenin daha isabetli olduğunu göstermektedir. İlgili rivayetlerde bu durum anlatılırken “veled” kelimesinin kullanılmış olması da kız-erkek ayırımının yapılmayacağını göstermektedir.

¹⁰⁸ Tahâvî, *el-Muhtasar*, 138; a.mlf., *Şerh meâni'l-âsâr*, IV,89; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,97; Kâsânî, *el-Bedâi'*, VI,127; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V,388; İbn Receb, *el-Kavâid fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, tsz., 309; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 158; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XIII,147; Behûfî, *er-Ravdu'l-murbi'*, 359; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III,566-567; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI,520-521; *el-Ukûdü'd-dürriyye*, II,19; Eттаfeyyiş, *Şerhu'n-nîl*, XII,60; Mahmasânî, *Mebâdi'*, 193.

¹⁰⁹ Tahâvî, *el-Muhtasar*, 138; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, 544; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII,95,105; Kâsânî, *el-Bedâi'*, VI,127; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V,388; Nevevî, *Ravdadu't-tâlibîn*, tah: Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, tsz., IV,440; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III,567; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI,520-521; a.mlf., “*el-Ukûdü'd-dürriyye*”, II,19; Sâlimî, *Cevâbât*, IV,475.

¹¹⁰ Bkz. “*el-Ukûdü'd-dürriyye*”, II,19.

Çünkü veled kelimesi hem kız hem de erkek çocukları kapsamaktadır. Bazı rivayetlerde “ibn” kelimesi geçmekteyse de Arap dilinde tağlîb suretiyle ibn kelimesi de aynen veled kelimesi gibi kullanılmaktadır.¹¹¹ Ayrıca Hanefî fakih ve muhaddis **Tahâvî** (321/933)’nin de belirttiği gibi Hz. Peygamber (sav) **Be-şîr**’e başka çocuklarının da olup olmadığını genel bir ifadeyle sormuş, söz gelimi başka kızın ya da oğlun var mı dememiştir. Şayet kız ve erkek ebeveynin çocuklarıyla olan malî ilişkileri bakımından farklı olsaydı, Rasûl-i Ekrem bu şekilde genel bir ifade kullanmaz, hükmü de genel sevketmezdi.¹¹²

Ebeveyn ile çocuklar arası malî ilişkilere yönelik hukukî sınırlamaların amaçlarından birinin de, kanunî miras hisselerinin muhafazası olduğunu söylemek mümkün ise de, aynı sınırlamaların diğer vârisler, söz gelimi karı-kocanın birbirleriyle olan mal ilişkileri için geçerli olmaması, bu tür birebir ilişkinin kurulamayacağını göstermektedir. Kaldı ki ebeveyne karşı saygı, hürmet, hizmetini ifa bakımından kızla erkek eşit olduğu gibi, nafaka hakkı bakımından da eşittirler. Bu noktada ana-babaların çocuklarına, hayattayken yaptıkları malî yardım ve bağışların, aslında ölüm sonrası yapılacak olan miras taksiminin öne alınması olarak değerlendirilmesi ise¹¹³, iki ayrı ve farkı şeyin kıyaslanmasıdır (*kıyâs ma’a’l-fârik*). Zira miras hukuku hükümleri ile, hayatta iken ebeveynin çocukları ile olan malî ilişkileri, hukukî mahiyet ve amaç itibariyle birbirinden farklıdır. Dolayısıyla ölüme bağlı mal ilişkisiyle ilgili ölçüleri, hayattaki tasarruflar için de uygulamak isabetli olmaz. Şu halde söz konusu sınırlamaların asıl ve öncelikli amacı, ana-baba ile çocuklar ve kardeşler arası ilişkinin zedelenmemesidir. Gerek bu durum ve gerekse ilgili naslardaki ifadeler, kız-erkek ayırımının yapılmayacağını ifade etmektedir.

Sonuç

İslâm, çatışmadan uzak, kardeşlik ve barış ortamında bir sosyal hayatı öngörür. Elbette bu öngörünün fiilen uygulanabilmesi toplumu oluşturan bireylerin inanç, ahlâk ve kişilik özelliklerine bağlıdır. İşte bu gerçekten hareketle bireylerdeki fitrî ve beşerî duygu ve özellikler sürekli iyiye ve güzele yönlendi-

¹¹¹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, V, 157; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XIII,147; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, VI,468.

¹¹² Tahâvî, *Şerh meâni’l-âsâr*, IV,89.

¹¹³ Konuyu bir makale ile ele alan Şibîr, bu gerekçeden hareketle adâletin, ancak miras hisselerine göre hareket edilmesiyle sağlanabileceğini söylemekte ve bundan hareketle de şöyle bir çıkarımda bulunmaktadır: “Buna göre, miras hukuku bakımından kızla erkeği eşit kabul eden pozitif hukuklarda, sonuç itibariyle şer’î mirasın tahakkuk edeceği ümidiyle, ebeveynin sırf erkek çocuklarına bir miktar mal bağışlamasının cevazına hükmedilebilir”. Bkz. Şibîr, a.g.mkl., 92.

rilmeye çalışılmış, buna engel teşkil eden durumlar ise yasaklanmıştır. Bu bağlamda *Kur'an*'da, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ve topyekün sosyal hayatta adâlet ölçüsünün önemine vurgu yapılır, insanî özelliklerin ve yaşanan bazı kötü hatıraların insanları asla adâletsizliğe sevketmemesi önemle belirtilir. “*Bir cemaate duyduğunuz hiddet ve nefret sizi asla adâletsizliğe sürüklemesin; âdil olun*”¹¹⁴; “*Bir görüş belirttiğinizde, yakın akrababanıza karşı olsa da âdil olun.*”¹¹⁵

İslâm hukuku bu genel adâlet ölçüsünü, toplumun en küçük modeli olan ve onun yapı taşlarını oluşturan aile içerisinde statü olarak eşit konumda olanlara karşı sorumlu durumda bulunanların (birden fazla evlilik durumunda kocanın eşlerine, ebeveynin de çocuklarına karşı) da hassasiyetle uygulamasını ister.¹¹⁶ Sevgi gibi tamamen iç aleme ait duygular bakımından belki tam olarak adâleti gerçekleştirmek mümkün olmayabilirse de, -nitekim *Kur'an* birden fazla eşle evli olma durumunda, ne kadar çaba sarfedilse de eşler arasında adâleti sağlamanın mümkün olmadığını belirtir ve tek eşliliği tavsiye eder¹¹⁷- bu durum asla adâletsizliğe yol açmamalıdır. Dolayısıyla ebeveyn de çeşitli saiklerle çocuklarından birini/bir kısmını diğerlerine göre daha fazla sevebilir. Ancak bu durum asla adâletsizlik gerekçesi olamaz. Bu hususta anne-babalar, çocuklarına karşı olan farklı seviyedeki fitrî duyguları ve bunun malî ilişkilerine yansıma biçimi noktasında, adâletten sapıp sapmama açısından sürekli bir imtihan verdiklerini bir an bile hatırlarından çıkarmamak durumundadırlar. Öte yandan duyguların tezâhür biçimi de oldukça önemlidir ve bu noktada ebeveyn olabilirdiğince dikkatli olmak zorundadır. Aksi taktirde bu durumun, arzulanmayan bazı sonuçlara sebebiyet vermesi kaçınılmazdır.

Ebeveynin çocuklarına karşı hissî duyguları için durum böyle olmakla birlikte malî ilişkiler hususunda aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Çünkü malî ilişkilerde tamamen bireyin irâdesi hakimdir, yani kişi malî ilişkiye girip girmeme, malî ilişkide bulunacağı şahısları ve işlemin özelliğini belirleme gibi hususlarda tamamen kendi irâde ve isteği doğrultusunda hareket eder. Dolay-

¹¹⁴ Mâide 5/8.

¹¹⁵ En'âm 6/152.

¹¹⁶ Krş. Köse, a.g.mkl., 17.

¹¹⁷ “Ne kadar istesenez ve üzerine düşseniz de eşlerinize adâletle davranmanız elinizde değildir. Bâri diğerlerini dışlayarak ve onları kocası hem var hem de yokmuş gibi bir durumda bırakarak içlerinden sadece birine yönelmeyin.” Nisâ 4/129. “Eğer âdil bir tarafsızlıkla muamele edemeyeceğinizden/haksızlık yapmaktan korkarsanız, o zaman ber eşle yetinin... Bu doğru yoldan sapmamanız/adâletten ayrılmamanız için daha uygundur.” Nisâ 4/3.

sıyla ebeveynin çocuklarıyla olan malî ilişkilerinde, yukarıda ifade edilen zarûret ve maslahata dayalı bir takım istisnâ haller dışında beyan edebilecekleri herhangi bir mazeret bulunmamaktadır. Şu halde ana-babalar, çocuklarıyla olan her türlü malî ilişkilerinde ayrımcılıktan uzak durmak, eşitlik ve adâlet ilkelerini gözetmek zorundadırlar. Hadislerde ayrımcılık için, cevri yani zulüm ve haksızlık ifadesinin kullanılmış olması bir an bile dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Diğer taraftan konunun bir başka boyutunu da hak ve ödev dengesi oluşturmaktadır. Anne baba ve çocuklar birbirlerine karşı hem bazı haklara sahiptirler, hem de karşılıklı sorumlulukları söz konusudur. Ebeveynin çocukları ile olan ilişkilerinde ayrımcılık yapmaması, hak ve adâleti gözetip eşit muamelede bulunması temel görevlerdendir. Unutulmamalıdır ki, görevin gerektiği biçimde yerine getirilmemesi veya ihmali, söz konusu şahıslar (ebevey) bakımından hak teşkil eden hususlarda da aynı sonucunu doğuracaktır. Zira **İmâm Şâfiî**'nin yerinde tespiti ile *“İnsanoğlu fitraten, başkalarının kendisine tercih edilmesi halinde, söz konusu şahsa karşı kimi görevlerinde ihmâl gösterme özelliğine sahiptir.”* Kaldı ki bu durum, anne baba ve çocuklar arası hak ve görevlerle sınırlı kalmayacak, kardeşlerin birbirleriyle olan ilişkilerini de doğru- dan ve olumsuz etkileyecektir.

Bütün bunlar bize, İslâm hukukunda bireyin, kendi mülkünde tasarruf yetkisinin, söz konusu tasarruf hayır amaçlı da olsa, bunun fert/ler ya da toplum bakımından sakıncalar doğurması halinde hukuken sınırlandırıldığını da göstermektedir. Zira *hiçbir yetki, mefsedete sebebiyet verecek şekilde kullanılamaz.* Burada da ebeveynin, kendi mallarındaki tasarruflarının çocuklarıyla olması durumunda, çocuklardan birinin diğerlerine göre üstün tutulmasının/kayırılmasının hukuken yasaklandığını ve adâlet ve eşitliğe riayetin zorunlu kılındığını görmekteyiz. Zira toplumun temelini teşkil eden aile birliği ve aile bireyleri arasındaki ilişkilerin istenilen düzeyde tutulabilmesi ancak bu şekilde mümkündür. Şu halde anne-babaların kendi mülklerinde tasarruf yetkileri, tasarrufun çocuklara dönük olması durumunda diğer çocuklar lehine hukuken sınırlandırılmış bulunmaktadır.

Bununla birlikte ailenin, toplumun en küçük yapı taşı ve temeli olduğu dikkate alındığında, ebeveyn ile çocuklar arasındaki malî ilişkilerde uyulması istenen sınırlamaların aynı zamanda toplumsal bir boyutunun da olduğunu görürüz. Çünkü aile bireyleri ve akrabalar arasındaki olumlu ya da olumsuz ilişkilerin topluma da birebir yansımaları olacaktır.

Temelini *Allah Rasûlü'nün*, “*Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adâletli davranın*” şeklindeki hadisinden alan, ana-baba ile çocuklar arasındaki malî ilişkilerde adâlet ve eşitlik ilkesine riayet konusunu, yine *Peygamber Efendimiz*'in bir hadisiyle bitirmek istiyoruz.

Birgün *Rasûl-i Ekrem* (sav), ensârdan bir adamla otururken yanlarına bu adamın bir oğlu geldi; adam oğlunu öpüp bağrına bastı ve yanına oturttu. Derken bir kızı çıkageldi; adam kızını elinden tutup yanına oturttu. Bu durum karşısında *Hz. Peygamber* (sav) şöyle buyurdu: “*Âdil davransaydın senin için daha hayırlı olurdu; öpücük konusunda bile olsa çocuklarınızı birbirine eşit tutun.*”¹¹⁸

---

¹¹⁸ Abdürrezzâk, Musannef, IX,100.